

Xonandalik uslubiyoti asoslari

Bobirshox Gaybulloyevich Nurullayev
Buxoro ixtisoslashtirilgan san'at maktabi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xonandalik san'atining nazariy va amaliy asoslari, uning tarixiy rivojlanishi, zamonaviy xonandalik uslubiyotining yo'nalishlari hamda professional xonandalik mahoratini oshirish yo'llari tahlil qilingan. Maqolada ovoz apparatining anatomik-fiziologik xususiyatlari, ovoz imkoniyatlarini rivojlantirish usullari, nafas olish texnikasi va ovoz ustida ishlash metodikasi yoritilgan. Shuningdek, xonandalik san'atini o'qitish jarayonida qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar, zamonaviy ta'lim uslublari, klassik va zamonaviy xonandalik maktablari hamda ularning o'ziga xos xususiyatlari batafil ko'rib chiqilgan. Maqola xonandalik bo'yicha mutaxassislar, vokal pedagoglar, musiqa o'qituvchilari va xonandalik san'atiga qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: xonandalik san'ati, vokal texnika, nafas olish metodikasi, tovush hosil qilish, ovoz diapazonini kengaytirish, xonandalik maktablari, ijro uslubi, musiqa ta'limi, xonandalik pedagogikasi, vokal artikulyatsiya, sahna madaniyati

Fundamentals of Singing Methodology

Bobirshok Gaybulloyevich Nurullayev
Bukhara Specialized Art School

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical foundations of singing, its historical development, trends in modern singing methodology, and ways to improve professional singing skills. The article covers the anatomical and physiological characteristics of the vocal apparatus, methods for developing voice capabilities, breathing techniques, and methods of working on the voice. It also examines in detail the pedagogical approaches used in teaching singing, modern teaching methods, classical and modern singing schools, and their specific features. The article is intended for singing specialists, vocal pedagogues, music teachers, and those interested in singing.

Keywords: singing, vocal technique, breathing techniques, sound production, vocal range expansion, singing schools, performance style, music education, singing pedagogy, vocal articulation, stage culture

Xonandalik san'ati insoniyat tarixi bilan chambarchas bog'liq. Qadimgi davrlarda ovoz odamlar o'rtasida muloqot vositasi bo'libgina qolmay, balki turli marosimlar, bayramlar va diniy tadbirlarda muhim ahamiyat kasb etgan. Arxeologik topilmalar va tarixiy manbalar ko'rsatishicha, insoniyat tarixining ilk bosqichlaridayoq odamlar o'z ovozlari bilan turli ohanglar, kuylar yaratish uchun foydalanganlar.

Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Xitoy va Hindistonda xonandalik san'ati nihoyatda rivojlangan bo'lib, bu davlatlarda professional xonandalar maxsus o'qitilgan va jamiyatda alohida hurmatga sazovor bo'lishgan. Masalan, qadimgi Misr hierogliflarida xonandalar tasvirlangan bo'lib, ular ko'pincha fir'avnlarning va zodiaklar saroylarida xizmat qilganlar.

O'rta asrlarda Yevropa va Osiyo mamlakatlarida xonandalik san'ati yanada rivojlandi. Xristianlik dini tarqalishi bilan cherkov xorlari muhim ahamiyat kasb etdi. Gregorian chorallar, vizantiya cherkov qo'shiqlari va boshqa diniy musiqalar xonandalik san'atining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Sharq mamlakatlarida, xususan Markaziy Osiyo, Eron va Arabiston yarim orolida maqom, mug'om, dastgoh kabi murakkab musiqa tizimlarida xonandalik alohida o'rin egallagan. Bu davrda xonandaning mahorati uning ovoz diapazonigagina emas, balki murakkab pardalarni to'g'ri ijro eta olishiga ham bog'liq bo'lgan.

Zamonaviy xonandalik san'ati

Uyg'onish davridan boshlab, Yevropada opera janri paydo bo'lishi bilan xonandalik san'ati yangi bosqichga ko'tarildi. XVII-XVIII asrlarda Italiyada bel canto (go'zal kuylash) uslubi shakllandi, bu esa zamonaviy akademik xonandalik maktabiga asos soldi. XIX-XX asrlarda texnik vositalarning paydo bo'lishi - mikrofon, ovoz yozish qurilmalari xonandalik san'atida yangi imkoniyatlarni ochib berdi va turli janrlarning shakllanishiga olib keldi.

Ovoz hosil qilish mexanizmi

Xonandalik san'atini o'zlashtirish uchun ovoz apparatining tuzilishi va ishlashini tushunish muhim ahamiyatga ega. Inson ovozi uch asosiy qismdan iborat sistemada hosil bo'ladi:

- Nafas olish apparati (o'pka va diafragma)
- Ovoz hosil qiluvchi apparat (hiqildoq va ovoz boylari)
- Rezonatorlar va artikulyatsiya apparati (og'iz bo'shlig'i, burun bo'shlig'i, tomog' va boshqa bo'shliqlar).

Bu tizimlarning samarali ishlashi va o'zaro uyg'unlashuvi natijasida xonanda professional ovozga ega bo'ladi. Ovoz boylarining tebranishi natijasida hosil bo'lgan tovush, rezonatorlar orqali kuchayadi va shakllanadi.

Professional xonandalikda ovozlar asosan quyidagi turlarga bo'linadi:

Ayollar ovozi:

- Soprano - eng yuqori ayollar ovozi

- Mezzosoprano - o'rta ayollar ovozi
- Alt - past ayollar ovozi

Erkaklar ovozi:

- Tenor - yuqori erkaklar ovozi
- Bariton - o'rta erkaklar ovozi
- Bas - past erkaklar ovozi

Har bir ovoz turi o'zining diapazoniga, tembriga (ovoz rangiga) va texnik imkoniyatlariga ega. Xonanda o'z ovozining turini to'g'ri aniqlash orqali uning tabiiy imkoniyatlaridan samarali foydalanishi mumkin.

Xonandalik mahoratining asosiy komponentlari

. To'g'ri nafas olish texnikasi

Xonandalikda nafas olish texnikasi fundament vazifasini bajaradi. Professional xonandalikda asosan quyidagi nafas olish turlari qo'llaniladi:

- Qorin-diafragmal nafas olish
- Ko'krak nafasi
- Aralash (to'liq) nafas olish

Ko'pchilik mutaxassislar aralash nafas olish usulini eng samarali deb hisoblashadi, chunki u nafas hajmini to'liq ishlatish imkonini beradi. Xonanda nafasini to'g'ri taqsimlash, uzoq jumalarni bir nafasda kuylash qobiliyati, nafas olish paytida gavdaning to'g'ri holatini saqlash kabi ko'nikmalar muntazam mashg'ulotlar orqali shakllantiriladi.

Ovozni shakllantirish va tovush hosil qilish

Tovush hosil qilish (ataka) - bu ovoz boylarining tebranishi boshlanish jarayoni. Tovush hosil qilishning bir necha turi mavjud:

- Yumshoq ataka
- Qattiq ataka
- Aspiratsiyali (nafasli) ataka

Har bir ijro uslubi o'ziga xos tovush hosil qilish turini talab qilishi mumkin. Masalan, klassik xonandalikda ko'pincha yumshoq ataka tavsiya etilsa, ba'zi zamonaviy janrlarda qattiq ataka ham qo'llaniladi.

Artikulyatsiya va diksiya

Artikulyatsiya - bu til, lab, jag' va boshqa nutq organlari harakatlarining aniq bajarilishi. Xonandalikda yaxshi artikulyatsiya ijro etilayotgan asarning mazmunini tinglovchiga yetkazish uchun muhim ahamiyatga ega. Xonanda lab, til va jag'ning to'g'ri holatlarini nazorat qilishi, har bir unli va undosh tovushni aniq talaffuz qilishi lozim.

Diksiya - bu so'zlarning aniq va tushunarli talaffuz qilinishi. Yaxshi diksiyaga ega bo'lgan xonanda tinglovchilarga asarning mazmunini to'liq yetkazib beradi.

Xonandalik mahoratini rivojlantirish metodikasi

Kundalik vokal mashqlari

Professional xonanda har kuni muntazam mashq qilishi lozim. Kundalik vokal mashqlari quyidagi maqsadlarda amalga oshiriladi:

- Ovoz apparatini isitish (razminkai)
- Diapazonni kengaytirish
- Ovoz sifatini yaxshilash
- Texnik qiyinchiliklarni yengish

Mashqlar oddiydan murakkabga qarab tuziladi va har bir xonandaning individual xususiyatlariga moslashtiriladi. Mashqlar vaqtida to'g'ri nafas olish, artikulyatsiya va ovoz shakllantirish texnikalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Xonandaning repertuarni to'g'ri tanlashi uning vokal imkoniyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Repertuar tanlashda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- Xonandaning ovoz turi va imkoniyatlari
- Xonandaning yoshi va tajribasi
- Asarning texnik murakkabligi
- Asarning emotsional va badiiy mazmuni

Asar ustida ishlash jarayoni bir necha bosqichlardan iborat:

1. Asarning matnini o'rganish va tahlil qilish
2. Musiqiy materialning melodiya-sini o'zlashtirish
3. Ritmik xususiyatlarni ko'rib chiqish
4. Badiiy jihatlarni ishlab chiqish
5. Asarning umumiy kontseptsiyasini yaratish;

Ovoz gigiyenasi va xonanda salomatligi.

Professional xonanda o'z ovozi va umumiy salomatligini muhofaza qilishi lozim. Ovoz gigiyenasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ovozni ortiqcha zo'riqishdan saqlash
- Ovoz apparatiga salbiy ta'sir qiluvchi omillardan (sovuq, chang, tutun) saqlanish
- To'g'ri ovqatlanish (ayniqsa ovozga salbiy ta'sir qiluvchi mahsulotlardan saqlanish)
- Yetarli darajada dam olish va uyqu
- Stress holatlaridan saqlanish

Professional xonandalar ko'pincha foniatr (ovoz kasalliklari mutaxassisi) bilan muntazam maslahatlashib turishadi.

Klassik xonandalik (akademik vokal) - bu xonandalik san'atining eng qadimiy va rivojlangan yo'nalishi hisoblanadi. Klassik xonandalik uslubi bir necha asrlar davomida shakllanib, aniq qoidalar va talablarga ega bo'lgan. Bu uslubda xonanda mikrofon-siz, orkestrani yopib keta oladigan kuchli va ifodali ovozga ega bo'lishi, keng

diapazonni egallab, murakkab musiqiy parchalarda ham texnik jihatdan mukammal ijro etish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim.

Estrada xonandaligi XX asrda mikrofon va ovoz kuchaytirish texnologiyalari paydo bo'lishi bilan rivojlandi. Bu uslubda xonandaning ommaga yaqinligi, o'ziga xos individual uslubi, emotsional ta'sirchanligi muhim rol o'ynaydi. Estrada xonandaligida ovozning kuchi emas, balki uning ifodaliligi, emotsional ta'sirchanligi va individual tembr xususiyatlari birinchi o'ringa chiqadi.

Xalq xonandaligi har bir xalqning madaniy merosi hisoblanadi va asrlar davomida shakllangan an'analarni o'zida mujassam etadi. Turli xalqlarda xalq xonandaligining o'ziga xos uslubi, texnikasi va ifoda vositalari mavjud. Masalan, o'zbek xalq xonandaligida maqom ijrochiligi, qo'shiqchilik, lapar ijrochiligi kabi yo'nalishlar mavjud bo'lib, har birining o'ziga xos ijro uslubi, ovoz shakllantirish va nafas olish texnikasi mavjud.

Xonandalik o'qitishda har bir o'quvchiga individual yondashuv muhim rol o'ynaydi. Har bir o'quvchining ovozi, fiziologik xususiyatlari, o'zlashtirish qobiliyati va psixologik xususiyatlari turlicha bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi har bir o'quvchi uchun individual dastur va metodlarni tanlashi lozim.

Zamonaviy xonandalik pedagogikasida turli metodlar qo'llaniladi:

- Ko'rsatish-namoyish metodi (o'qituvchi o'zi namuna ko'rsatadi)
- Audio-vizual metodlar (professional ijrolarni tinglash va tahlil qilish)
- Tahliliy metod (asarni tahlil qilish orqali o'rganish)
- Ritmik va intonatsion metodlar (ritm va intonatsiyani alohida o'rganish)
- Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish (ovozni yozib olish va tahlil qilish)
- . Xonandalik ta'limida baholanish mezonlari

Xonandalik mahoratini baholashda quyidagi mezonlar qo'llaniladi:

- Intonatsiyaning tozaligi
- Ovozning sifati va tembrning boyligi
- Nafas olish texnikasining to'g'riligi
- Diksiya va artikulyatsiyaning aniqligi
- Badiiy-emotsional ifodalilik
- Sahna madaniyati va obrazni yaratish qobiliyati

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, xonandalik san'ati - bu insonning o'z ovozi orqali go'zallik va emotsiyalarni ifodalash qobiliyatidir. Bu san'at turini mukammal egallash uchun uzoq va tizimli mehnat, nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar talab etiladi. Xonandalik uslubiyotining asoslari haqidagi bilimlar nafaqat professional xonandalar, balki xonandalik san'atiga qiziquvchilar uchun ham foydali bo'lib, ularga o'z ovozlarni to'g'ri shakllantirish va rivojlantirish imkonini beradi.

Zamonaviy dunyoda xonandalik san'ati turli yo'nalish va uslublarda rivojlanmoqda, ammo uning asosiy maqsadi o'zgarmay qolmoqda - bu inson qalbiga

kirib borish, tinglovchini hayajonlantirish va unga estetik zavq bag'ishlashdir. Xonandalik uslubiyotining asoslarini o'zlashtirgan har qanday inson, o'z ovoziining imkoniyatlarini to'liq ishga solish, uni yanada boyitish va tinglovchilarga badiiy-emotsional ta'sir ko'rsatish qobiliyatini rivojlantirish imkoniga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. F.G Nurullayev, Firdavs To'xtayev-musiqiy tovushlarining xususiyatlari tendentsiyalari. Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2024/12/1, Tom-2,12, 8-15 betlar.

2. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich, X.G Saidovna. Formation of spiritual and moral education of students through the means of uzbek folk songs. International journal of artificial intelligence ISSN: 2692-515X.

3. Xujayev Dilmurod Bakiyevich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- Mavrigi va Buxorcha konsepsiyasi tamoyillari buxoroda qaror topishi, International journal of scientific researchers (IJSR) indexing, 2024/4/30, Tom-5,1, 515-520 betlar

4. D.M Yusupovich, N.F. Gaybulloyevich- Milliy Musiqa San'ati Ravnaq Topishida O 'zbek Folklorining O 'rni Va Ahamiyati- Diversity Research: Journal of Analysis and Trends, 2024/2/6, Tom-2,2, 4-8 betlar

5. Egamov Oxunjon Saidovich Nurullayev F.G- Buxoro vohasi folklor qo'shiqlari o'zbek xalqining boy merosi sifatida, Confrencea - Virtual International Conferences, "International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education." Vol. 1 No. 1 (2024)

6. Istatov Muhiddin Qaxramonovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- Musiqiy tovushlarning psixologik xususiyatlari va cholg'u asboblari jor bolish uslublari. International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://confrencea.org> January 30th, 2024, Confrencea 1 (1),74-78

7. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. Skripka cholg'u asbobiga bir nazar. Pedagogics international research journal| pedagogics | ped | volume-76 | issue-1(2025)

8. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. Musiqa to'garaglarini shakllantirish va rivojlantirishga oid nazariy-pedagogik hamda psixologik asoslar. Лучшие интеллектуальные исследования| international scientific journal . Vol. 39 No. 1 (2025)

9. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich .O'quvchilarga bolalar folklor qo'shiqlarini o'rgatishning pedagogik asoslari. Vol. 75 No. 1 (2025): Pedagogics international research journal | pedagogics | ped | volume-75 | issue-1.

10. Sayfullayev Sanjarbek Sadullayevich/ Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. Folklor qo 'shiqklarining o 'ziga xos xususiyatlari. International Conference on

Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://conferencea.org> January 30th, 2024

11. Rustamov Feruz Tavakkal ogli, & Nurullayev Farrukh Gaybulloyevich. Education of a child by music in the early period of life. (2023). Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 22, 29–34. Retrieved from <https://sjird.journal-spark.org/index.php/sjird/article/view/863>

12. Usmanov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrukh Gaibulloyevich. the role of music culture lessons in the growth of the consciousness of the student youth and national thinking. (2023). Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods, 1(4), 5-9.

13. Usmonov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. O'Quvchilarni Ma'naviy-Axloqiy Shakllantirishda O'zbek Xalq Qo'Shiqlari Ahamiyati. Progress Annals: Journal of Progressive Research|Vol. 1 No. 8 (2023): Progress Annals. Published: 2023-12-06

14. X.M.Ashurmuxamadovna, N.F.Gaybulloyevich Maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqiy faoliyati. (2023). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(4), 14-19.

15. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. "O'zbek musiqasi tarixi" fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar. Ilm-fan va texnologiyalar. 2023 №2(1) Наука и технологии

16. Habibullayeva G.H., Nurullayev F.G. O'zbek folklor qoshiqlarining bolalar tarbiyasidagi ahamiyati. Inter education & global study 2023

17. Z.X Xamrayev, F.G Nurullayev - O 'zbek estrada san'atining xalq madaniy hayotida tutgan o 'rni - Экономика и социум, 2023 № 4-2 (107) стр 325-328

18. Hamdamova Sitora Rustamova, Nurullaev Farrukh Gaibulloyevich-Music as a tool for raising children early life. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. 2022/11/29 Vol.9, 422-427

19. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев-Значение Фольклёрной Музыки В Воспитание Детей. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities. 2022/11/24. Vol 12. 189-193

20. Rahmonova Hojibuvi Rizojon Qizi, Nurillayev Farrux-Musiqaning inson ruhiyatiga tasiri qadimgi dunyo olimlarining qarashlarida. Ta'lim fidoyilari, OOO «Research and publications» 2022. Vol 24, № 45, 73-83

21. Madaminova Muyassarxon, Nurullayev F.G.-Umumiy órta ta'lim maktablarida musiqa tarbiyasi. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS) 2022 Special issue, 130-134, OOO «The future of a new day»

22. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев- Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе

создания музыки или исполнения опуса. scientific progress.2021.Vol 2, №4(pp. 588-593)

23. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.

24. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.

25. Нуруллаев Ф.Г., Композиционный и исполнительский процесс в музыке // «scientific progress» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 576-581.

26. КБ Холиков. Метод динамических адаптации студентов музыкантов к учебному плану в общеобразовательной школе. Science and Education 4 (7), 390-395

27. КБ Холиков. Музыкально компьютерные технологии, «музыкальный редактор» в науке и образовании Узбекистана. Science and Education 4 (7), 130-141

28. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. Science and Education 6 (1), 21-27

29. КБ Холиков. Методы исследования через магнитоэнцефалограммы и электроэнцефалограммы психофизиологии в музыку Science and Education 6 (1), 15-20

30. КБ Холиков. Особенности организации самостоятельной работы студентов при овладении курсом методики музыкального образования. Science and Education 4 (7), 371-377